ভারতবর্ষত মানব অধিকারর বিকাশ

Ranjit Barua

মানব অধিকারর ধাৰণাটো বর্তমান সময়ৰ এটা অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ধাৰণা। মানুহ হিচাপে জন্ম লোৱাৰ লগেই কিছুমান অধিকাৰ আমাৰ সকলোৰে প্ৰাপ্য, এইবোৰকে মানব অধিকাৰ বুলি কব পাৰি। প্ৰাচীন পৰম্পৰাত প্ৰাচীন কালতো সকলো মানুহৰ মৰ্যাদা আৰু মানৱীয় মূল্যবোধৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

ভারতবর্ষত মানব অধিকারর বিকাশ : ভাৰতবৰ্ষত মানব অধিকাৰৰ বিকাশক দুটাকৈ পৰ্যায়ত আলোচনা কৰিব পাৰি।

* ক) প্রাচীন কালত মানব অধিকারর বিকাশ : প্ৰাচীন কালৰ পৰাই ভাৰতত ধৰ্মৰ ধাৰণাটো প্ৰচলিত আছিল। এই ধাৰণাটোৱে ব্যক্তিৰ কৰ্মফল তথা সামাজিক সংহতি আৰু নৈতিকতাৰ গুৰুত্বক বৰ্ণনা কৰিছিল। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে নিজৰ দায়িত্ব সামাজিক সংহতিৰ বাবেই বাধ্য পালন কৰিব লাগিছিল। আনকো নিজৰ কৰ্ম দায়িত্ব সহকাৰে সম্পাদন কৰিছিল।

বেদ, পুৰাণ, ৰামায়ণ, মহাভাৰত আদিৰ দৰে গ্ৰন্থবোৰত ধৰ্ম আৰু প্ৰাকৃতিক অধিকাৰৰ ধাৰণাই স্থান পাইছিল। ধৰ্মগ্ৰন্থত ঋণ, ঋদ্ধি আৰু জীৱাসী নামৰ তিনিটি অধিকাৰৰ বিষয়ে সবিশেষ উল্লেখ আছিল।

বৈদিক যুগৰ ঋষি-মুনি, চিন্তাবিদসকলে মানৱীয় মৰ্যাদাৰ ওপৰত যথেষ্ট গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। ধৰ্মৰ ধাৰণাটোৰ জৰিয়তে অন্যায় আৰু শোষণৰ পৰা মুক্ত এখন সমাজ গঠনৰ চেষ্টা কৰা হৈছিল। প্ৰাচীন সমাজত প্ৰচলিত 'বসুধৈব কুটুম্বকম্' ধাৰণাটোৱে সাৰ্বজনীন মানৱীয় মৰ্যাদাক স্বীকৃতি দিছে। ইয়াত লোকহিতৈষী, ন্যায় আৰু সমতাৰ আভাস পোৱা যায়।

পাণিনী, মনু, কৌটিল্য আদিৰ লিখনীত মানৱৰ দায়িত্ব, ঋণমোচনৰ পন্থা-প্ৰণালী, অধিকাৰ আদিৰ বৰ্ণনা পোৱা যায়।

এই সময়ত হিন্দু ধৰ্মক্ষেত্ৰে বহুপৰিমাণে (অধিক) হৈ পৰে। জাতিভেদ প্ৰথা আৰু অন্যান্য সংকীৰ্ণতাই দেখা দিয়ে। ইয়াৰ প্ৰতিক্ৰিয়া স্বৰূপে খ্ৰীষ্টপূৰ্ব ষষ্ঠ শতিকাত গৌতম বুদ্ধ আৰু জৈন ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ হয়। এই দুয়োটা ধৰ্মই জাতিভেদ প্ৰথাৰ বিৰোধিতা কৰে আৰু মানৱীয় মূল্যবোধক গুৰুত্ব দিছে। সকলো মানুহ সমান বুলি সত্য কৰে।

* খ) মধ্যযুগত মানৱ অধিকাৰৰ বিকাশ : মধ্যযুগত পৰৱৰ্তীত ইছলাম ধৰ্মৰ প্ৰসাৰ যথেষ্টে বৃদ্ধি পায়। ইছলাম ধৰ্মত ভেদাভেদহীনতা, ন্যায়, সমতা আদিৰ দৰে গুৰুত্বপূৰ্ণ মানৱীয় সমাজক ঘাটিদিলে। এনে আমৰ্হিই আৰৱৰ, তাহাৎনীয় আদিৰ যুদ্ধ-কানুনক অনুপ্ৰাণিত কৰিছিল।

এই সময়তে ইংলেণ্ডত ইংলণ্ডীয় ডিক্টেটাৰৰ সংমিশ্ৰণ ঘটিছিল। মধ্যযুগৰ শেষৰ ফলশ্ৰুতি হিচাপে লিখিত আন্দোলন আৰু চুক্তী পত্ৰবোৰেই ন্যায়, সমতাৰ আৰ্হি, স্বাধীনতা, মতাৰ আদিত ধৰণাৰ ভেটিত ৰচিত বুলিছিল।

* গ) উপনিবেশিক সময়ত মানৱ অধিকাৰৰ বিকাশ : আঠুৰুগীয়া ৰাজত মানৱ অধিকাৰৰ ধৰণাসমূহৰ বৃদ্ধিৰ সময়ছোৱাত বিকাশ লাভ কৰে। লগে লগে উপনিবেশিক সাম্ৰাজ্যসমূহ প্ৰতিষ্ঠিতলৈ হোৱাত বিভিন্ন অধিকাৰক স্বীকৃতি দিবলৈ বাধ্য হৈছিল।

নাগৰিকৰ বাবে

ইংৰাজীয় ভাৰতীয় ক্ষেত্ৰত উপনিবেশিক সময়ত মৌলিক অধিকাৰৰ দাবী উত্থাপন কৰিছিল। ১৮৯৫ লৈ হোৱা ইংৰাজীয় সংবিধান বিধিয়ক উত্থাপন কৰিছিল যত বহুতো অধিকাৰৰ বিষয়ে উল্লেখ আছিল। ১২৫ লৈ ইংৰাজীয় কমনৱেলথ বিধিয়ক, ১২৮ লৈ নেহৰু ৰিপৰ্ট, ১৩১ লৈ কৰাচী ক্ষেত্ৰে আদিতে ইংৰাজীয় নাগৰিকে লাভ কৰিবলগীয়া বিভিন্ন অধিকাৰৰ দাবী সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছিল। ১৪৫ নম্বৰ গুৰুত্ব কমিটিৰ প্ৰতিবেদনৰ মৌলিক অধিকাৰৰ প্ৰেক্ষাত অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ দাবীসমূহ বুলি গণ্য কৰা হয়।

* ঘ) স্বাধীনতাৰ পৰৱৰ্তীত মানৱ অধিকাৰৰ বিকাশ : স্বাধীনতাৰ লিখিতেই সাৰ্বজনীন মানৱ অধিকাৰৰ ধৰণাসমূহৰ পৰৱৰ্তীত স্বীকৃতি লাভ কৰে। যদিও ইংৰাজীয় সংবিধানত 'মানৱ অধিকাৰ' নামৰ দুটা শব্দৰ ব্যৱহাৰ হোৱা নাই; সংবিধানৰ প্ৰস্তাৱনা, মৌলিক অধিকাৰ, নিৰ্দেশক নীতি আদিকে ধৰি বিভিন্ন অংশত বিভিন্ন মানৱ অধিকাৰক স্বীকৃতি দিয়া হৈছে।

বিভিন্ন বেলেগ সময়ছোৱাত মানুহৰ মানৱ অধিকাৰ ৰক্ষাৰ বাবে বিভিন্ন আইনো প্ৰণয়ন কৰিছে। যেনে অধিকাৰ সুৰক্ষা আইন, 1955; কিশু-শ্ৰমিক-নিষিদ্ধ-কৰণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ আইন, 1986; মানৱ অধিকাৰ সুৰক্ষা আইন, 1993 আদি এনে কিছুমান আইন।

Ranjit Barua

1990 ষ দশকের পরবর্ত বিভিন্ন শ্রেণীর মানব অধিকার রক্ষার জন্য বিভিন্ন
প্রেক্ষাপট সৃষ্টি করা হয়েছে। মহিলা, শিশু, সংখ্যালঘু আদি
বিষয় কেন্দ্রীক আলোচনা সভা হয়েছে। 1993 সালে গঠিত কেন্দ্রীয় মানব
অধিকার আয়োগে বিভিন্ন মানব অধিকার ব্যক্তিদের যথেষ্ট অন্তর্ভুক্ত করা
হয়েছে। এই সমস্ত ব্যক্তিদের প্রশাসনের বিভিন্ন ক্ষেত্রে মানব অধিকার
আলোচনা সভা করা হয়েছে।